

UDK 711.42(487.5 Papuk)“12/17“(091)
94(497.5 Papuk)“12/17“
Primljeno: 30. 9. 2012.
Prihvaćeno: 29. 10. 2012.
Izvorni znanstveni rad

Novovjekovna naselja papučkoga kraja – pitanje kontinuiteta

Darko Vitek
Odjel za povijest
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska 83d
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: dvitek@hrstud.hr

U radu autor analizira pitanje razvoja naseljenosti papučkoga kraja tijekom 18. stoljeća osvrćući se pritom na problematiku kontinuiteta naselja od srednjovjekovnoga i osmanskoga razdoblja.

Ključne riječi: novi vijek, Papuk, naselja, kontinuitet

Jedno od mnogobrojnih propitivanja smislenosti i utemeljenosti historiografskih istraživanja završava u problematici periodizacije povijesti. Svjesni činjenice da je periodizacija izraz tradicije i nužne potrebe ograničavanja istraživačkoga prostora, a dobrim dijelom i vještina i znanja pojedinih istraživača, uvijek iznova postavljamo pitanja o opravdanosti omeđivanja određenoga povijesnog razdoblja „prijelomnim“ političkim događajima. Jedan od eklatantnijih primjera koji svjedoči o pomutnji pojmova vidljiv je i u osnovnoškolskim udžbenicima povijesti gdje se uporno ustraje na razdvajanju poglavlja s temama nacionalne i svjetske povijesti. Čitajući ih, nerijetko ćemo pronaći podatke da novovjekovno razdoblje - s gledišta nacionalne historiografije - počinje 1526. godine Bitkom na Mohačkom polju, dok s gledišta svjetske historiografije počinje 1492. godine otkrićem Amerike. Naravno, ako bismo navedenim tumačenjima kraja srednjega i početka novoga vijeka pridodali i neka tumačenja svojstvena nama bliskim historiografijama, onda bi se popis prijelomnih godina mogao širiti u nedogled (primjerice pad Carigrada 1453., osmanlijsko osvajanje Bosne 1463. ili početak reformacije 1517. godine). Dakako, znanstveno utemeljena historiografija prijelomne godine uzima s određenom rezervom, propituje ih u kontekstu društvenih zbivanja i

uvjetovanosti znanja,¹ ali ih istovremeno velikim dijelom prihvaća kao vremen-sko polazište istraživanja. U hrvatskoj historiografiji jedna od tih polazišnih pri-jelomnih godina jest 1699. - godina samoga izmaka 17. stoljeća i godina sklapanja Karlovačkoga mira.

Zakašnjeli rani novi vijek

Za objašnjenje značenja 1699. godine moramo se vratiti u prvu polovicu 16. sto-ljeća. Trosatna ili četverosatna Bitka na Mohačkome polju, održana koncem ko-lovoza 1526. godine, u kojoj je hametice poražena vojska Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, uvelike je odredila iduća stoljeća hrvatske povijesti. Nekoliko mjeseci nakon nje Kraljevstvo Hrvatske i Slavonije postaje dio velike Habsburške Mo-narhije i poprište dugotrajnoga građanskog rata, dok je desetak godina kasnije Osmansko Carstvo zaposjelo veći dio Slavonije i postalo kontinuirana prijetnja održivosti kakvog-takvog povijesno-pravnoga suvereniteta. Premda su Habsbur-govci i prije toga događaja nosili krunu Sv. Stjepana te premda je stanje feudalne anarhije i međusobnih sukoba trajalo i prije velike bitke, a osmanska vojska već duže vrijeme ugrožavala je prostor Hrvatskoga Kraljevstva, u prvoj polovici 16. stoljeća ipak dolazi do velikih promjena. One su ponajprije povezane s uspostavom osmanskih institucija vlasti, čime započinje njihova vladavina na ovim pro-storima. Ta je vladavina trajala sve do još jedne velike bitke, one koja se dogodila pod zidinama Beča 1683. godine odnosno nekoliko godina nakon nje. Velikim protuudarom habsburške vojske, potpomognute lokalnim ustanicima i Svetom li-gom, oslobođen je čitav prostor Slavonije. Time je završeno dugotrajno razdoblje osmanske vladavine, koje je u našoj historiografiji zasigurno najslabije istraženo. Gledajući prostor istočne Hrvatske, iz perspektive hrvatske historiografije to raz-doblje nalikuje svojevrsnome, stoljeće i pol dugome, intermezzu u kojemu je doš-lo do urušavanja cjelokupne srednjovjekovne društvene strukture i koje ostavlja prazninu i pustoš kao temelje novoga razdoblja.

Čitajući radove hrvatskih povjesničara - koje bismo s punim uvažavanjem mogli okarakterizirati kao klasike hrvatske historiografije i koji predstavljaju nezaobi-lazno polazište za svako sustavno istraživanje povijesti Slavonije (poput Tadije Smičiklase i Ive Mažurana) - pronaći ćemo konstatacije iz kojih se može iščitati dubina promjena koje su povezane s razdobljem osmanske vladavine: *Tri godine kašnje iza nesretnoga boja kod Kiseka (1532) vraćala se ogromna turska vojska u dva traka; s jedne strane Sulejman preko Verovitice na Požegu, a s druge veliki vezir preko Hrvatske Posavinom. Gradovi i sela padaju i u plamenu propadaju, a opet na*

¹ Kao primjer jedne od aktualnijih studija koje se osvrću na problematiku periodizacije srednjovjekov-ne i moderne povijesti možemo istaknuti knjigu Kathleen Davis, *Periodization and Sovereignty: How Ideas of Feudalism and Secularisation Govern the Politics of Time*. Philadelphia: University of Pennsyl-vania Press, 2008.

*hiljade i hiljade odvođe Turci roblja iz Slavonije.*² S toga gledišta nije iznenađujuća ni interpretacija oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti kao prekretnica koja je odredila početak novoga razdoblja na posve urušenim temeljima: *U sudaru dvaju svjetova našla se, međutim, Slavonija prva na udaru ratnog vihora i od razvijene turske pokrajine ubrzo je bila pretvorena u zastrašujuću pustoš, kakvu u novijoj prošlosti našeg naroda nije bilo.*³ Karakterizaciju potiskivanja Osmanskoga Carstva, kao jednoga od najvažnijih događaja, pronalazimo i u recentnoj mađarskoj historiografiji: *Protjerivanje Osmanlija jedan je od najvažnijih događaja u mađarskoj povijesti, završeno je fizičko i duhovno uništenje zemlje i stotine tisuća su oslobođene od života u svakodnevnom poniženju.*⁴

Ne ulazeći u ocjenu navedenih interpretacija, kao njihovo zajedničko polazište možemo istaknuti shvaćanje oslobođenja od Osmanskoga Carstva kao početak novoga povijesnog razdoblja, nekoga oblika zakašnjeloga ranoga novog vijeka.

Nakon Karlovačkoga mira

Posljednja opsada Beča 1683. godine otvorila je vrata procesu potiskivanja nekada nedodirljive osmanske vojne sile na jugoistok europskoga kontinenta. Taj je proces imao popratne posljedice koje su se odražavale na gotovo sve segmente društvenoga života, a koje u mnogočemu potvrđuju iznesene historiografske ocjene.

Najuočljivija pojava, kao izravna posljedica potiskivanja Osmanskoga Carstva, nedvojbeno je promjena državno-administrativnoga uređenja slavonskoga prostora. Nova je vlast - još dok su trajala ratna zbivanja - pristupila upravnoj reorganizaciji oslobođenih krajeva. Na zasjedanju Sabora 1687. godine car Leopold I., u kontekstu ozakonjenja nasljeđivanja krune Sv. Stjepana po načelu primogeniture, obećao je predstavnicima hrvatskih staleža reinkorporaciju oslobođenih prostora. Imenovanje velikih župana za tri slavonske županije trebalo je predstavljati početak toga procesa, no ubrzo se, posve suprotno, pristupilo realizaciji drugoga plana. Predsjednik Dvorske komore Leopold Kolonić 1688. godine izradio je nacrt koji je poslužio kao osnova za uspostavu komorske vlasti na novoosvojenim područjima.⁵ Osnovane su nove administrativno-porezne jedinice, to jest

² Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, Prvi dio: Slavonije i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat za oslobođenje*. Zagreb: JAZU, 1891, 1.

³ Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1988, 25

⁴ „The expulsion of the Ottomans is one of the most important events in Hungarian history, ending the physical and spiritual destruction of the country and liberating hundreds of thousands from a life of daily humiliation”. Katalin Péter, „The Later Ottoman Period and Royal Hungary, 1606-1711” u: *A History of Hungary*. (ur.) P. F. Sugar, P. Hanák i T. Frank. Bloomington: Indiana University Press, 1990, 117.

⁵ Prijedloge uređenja oslobođenoga prostora od osmanske vlasti Leopold Kolonić detaljno je razradio u spisu: *Das Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688-1690)*, ur. János Kalmár i János J. Varga, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2010.

provizorati te se pristupilo ubrzanom i nekontroliranoj eksploataciji nove dvorske tečevine. U tome je razdoblju započeo i proces prodaje osvojene zemlje, koji će rezultirati stvaranjem veleposjeda. Prvi u nizu takvih formiranih posjeda bio je onaj Livija Odescalchija, nećaka pape Inocenta XI., koji je 1697. godine stekao veliko Srijemsko Vojvodstvo. Nakon sklapanja Karlovačkoga mira ispunjeni su preduvjeti za nastavak započetih procesa. Odvajanjem civilnoga i vojnoga stanovništva 1702. godine započelo je formiranje nove Vojne krajine. Također je nastavljena rasprodaja posjeda koja će na slavonsku povijesnu pozornicu dovesti nova imena poput Pejačevića, Eltza i Jankovića, što će rezultirati sveobuhvatnim društvenim promjenama vidljivim - izgradnjom dvoraca i perivoja - i na razini prostornoga uređenja.⁶

Drugu, jednako važnu posljedicu, možemo tražiti u promjeni konfesionalne slike Slavonije. S nadolazećom carskom vojskom u Slavoniji se gubi gotovo svaki trag islamske vjeroispovijesti. Muslimansko stanovništvo napušta svoje domove i povlači se zajedno s vojnim postrojbama. Minareti i druga materijalna obilježja islama, koji su više od sto pedeset godina krasili slavonske gradove, urušavaju se jednako brzo kao i učinkovitost osmanske vojske. No, dolazak carske vojske otvara i problematiku crkvene restitucije. Nedefinirane međe starih biskupija, sukobi između franjevac a i isusovaca te borba za prevlast u župama samo su neke od pojavnosti tih procesa.⁷

Treću posljedicu, koja nosi jaki pečat diskontinuiteta, trebamo tražiti u demografskim procesima. Dinamične su migracije nedvojbeno vjeran pratitelj svakome većem oružanom sukobu. Ne treba dvojiti da su pratile i Veliki rat za oslobođenje, no teško je pretpostaviti o kojim se točno razmjerima radi. Prema procjenama Ive Mažurana na prostoru Slavonije je - neposredno prije pohoda prema Beču 1683. godine - živjelo između 200.000 i 220.000 stanovnika, među kojima je bilo sedamdeset do osamdeset tisuća muslimana. Nakon ratnih sukoba - uoči sklapanja Karlovačkoga mira (prema istome autoru) - u Slavoniji je bilo približno osamdeset tisuća stanovnika. Od 736 naseljenih mjesta u Slavoniji prije Velikoga rata, ostalo je naseljeno svega 491 naselje.⁸

S druge strane, ratom obilježeni početak novoga doba nosio je u sebi i neke ele-

⁶ O procesima administrativnoga uređenja Slavonije nakon potiskivanja Osmanskoga Carstva vidi u: Theodor Mayer, *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*. Wien - Leipzig: Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs, 1911; Kamilo Firingir, „Pravosuđe u Slavoniji kroz stoljeća“, *Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, (ur.) Vanja Radauš, Osijek: s. n., 1970; Ive Mažuran, *Izvjestaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine, Građa za historiju Osijeka i Slavonije 7*. Osijek: Historijski arhiv, 1989; Ive Mažuran, *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine, Gradivo za povijest Osijeka i Slavonije XIX*. Osijek: Državni arhiv, 2005.

⁷ O problematici crkvene restitucije vidi: Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970; Andrija Lukinović, „Zaključci biskupijske sinode u Đakovu 1690.“, *Croatia christiana periodica*, 26 (1990): 83-89; Mirko (Emerik) Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske*. Osijek: Državni arhiv, 2000.

⁸ Mažuran, *Popis naselja*, 24, 42.

mente kontinuiteta s osmanskim vremenom,⁹ koji su se možda, kao što ističe mađarska povjesničarka Katalin Péter, najjače iskazivali u nepovoljnome ekonomskom položaju stanovništva.¹⁰

U kontekstu tih činjenica valja utvrditi kako su se takva dinamična zbivanja, vezana uz uspostavu i prestanak osmanske vlasti, odrazila na strukturu naselja slavonskoga područja.

Papuk i naselja papučkoga kraja

Primjer Papuka odnosno, papučkoga kraja može poslužiti kao izoliran i reprezentativan primjer na kojemu su uočljivi procesi strukturiranja naselja tijekom 18. stoljeća. Kao prirodna razdjelnica Podravske nizine na sjeveru i Požeške kotline na jugu, papučko je gorje bilo izloženo različitim društvenim i prirodnim utjecajima, koji su uvjetovali različiti stupanj naseljenosti, odnosno različitu valorizaciju prostora u srednjemu i novomu vijeku.

Planinski masiv prekriven gustom, neprohodnom šumom predstavlja cjelovito i izolirano područje, koje je zbog svoje nepristupačnosti bilo zaštićeno od ratnih pustošenja i masovnoga naseljavanja te je moglo nositi određeni kontinuitet naseljenosti. S druge strane, negostoljubivost prirodnoga okružja, šume ispresjecane vododerinama nisu stvarale povoljne uvjete za izgradnju naselja. Južna pak padina, otvorena prema suncu i blago spuštена na plodnu ravnicu Požeške kotline najviše je pogodovala naseljavanju. Plodno tlo i veće mogućnosti razvoja poljoprivrede odredile su intenzivno naseljavanje toga područje još od antičkih vremena. No, privlačnost naseljavanja južnih obronaka Papuka odredila je i kolonizacijske smjerove tako da je upravo na tome području (Požeška kotlina) zabilježeno intenzivnije naseljavanje u osmanskome razdoblju. Tako je i proces islamizacije na selu zabilježen u većoj mjeri samo na prostoru Požeške kotline, dok je na preostalom području Slavonije gotovo neznatan.¹¹ Sjeverni obronci Papuka, za razliku od južnih, nisu u tolikoj mjeri pogodovali naseljavanju. Zaklonjenost od sunčeve topline i svjetlosti, strmina obronaka i ispresijecanost mnogobrojnim potocima i rječicama, koji su redovito plavili, odredili su slabiju naseljenost toga područja.

Premda struktura stijena definira Papuk zasebno u odnosu na naslonjeno susjedno gorje, nestručnome oku teško je razlučiti granice prema istoku (Krndija) i zapadu (Psunj i Ravna gora). Tek poneka riječna udolina naslućuje stoljećima stvaranu među Papuka. Za točnije prostorno određenje Papuka poslužiti ćemo se riječima Vjekoslava Klaića, koji je u svome *Prirodnom zemljopisu Hrvatske* odre-

⁹ Nenad Močanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijes Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001, 151.

¹⁰ Péter, „The Later Ottoman Period”, 117.

¹¹ Močanin, *Slavonija*, 43.

dio Papuk izvorima triju rijeka: *Papuk – gora, prostire se smjerom iztočnim od vrelišta Biele i Orljave sve do vrelišta Vučice*.¹² Sukladno tome određenju naseljima papučkoga kraja označit ćemo sva naselja na planinskome masivu i užemu pri-gorskom pojasu s južne i zapadne strane. S obzirom na današnju sliku naseljenosti toga područja papučki kraj, za potrebe ovoga rada, određujemo pojasom naselja Kutjevo – Mitrovac – Venje – Hrnjevac – Lukač – Vetovo – Podgorje – Bešinci – Doljanovci – Komarovci – Kaptol – Golo Brdo – Češljakovci – Velika - Radovanci – Potočani – Draga – Stražeman – Biškupci – Doljanci – Kantarovci – Poljanska – G. Vrhovci – Vučjak Kamenski na južnoj padini Papuka, a zatim naseljima Voćin – Kometnik – Dobrić – Sekulinci – Gornji Meljani – Đuričić – Slatinski Drenovac – Pušina – Krajna – Kokočak – G. Pištana – D. Pištana – Duzluk – Orahovica na sjevernoj padini Papuka te Zvečevom - jedinim naseljem koje se danas nalazi na samome planinskom masivu.

Na samome izmaku 18. stoljeća navedena naselja već su bila strukturirana (izuzev sela Dobrić za koje ne nalazimo spomen u izvorima 18. stoljeća). Prema austrijskim vojnim zemljovidima cijeli pojas papučkoga gorja bio je obuhvaćen s 38 naseljenih mjesta (četnaest na sjevernoj i 24 na južnoj padini Papuka). Sudeći prema opisima vojnih popisivača, prirodne okolnosti među glavnim su obilježji-ma tih naselja, pogotovo na sjevernoj, strmijoj strani Papuka. Neprohodni putovi, mnogobrojni potoci koji se u proljetnim mjesecima nerijetko izlijevaju i brdoviti kraj prekriven šumom obilježavaju gotovo sva naselja papučkoga kraja.¹³ Takvu sliku dobivamo i iz pera putopisaca koji su koncem 18. stoljeća obilazili prostor Požeške i Virovitičke županije i pritom su opisali prostor Papuka kao vrlo nepri-stupačan, prepun zvijeri i nepogodan za življenje.¹⁴

Srednjovjekovni i osmanski temelji

Formiranje naselja papučkoga kraja dugotrajan je proces čiji početak ne možemo sa sigurnošću utvrditi. Nedvojbeno je da je veliki broj naselja nastao na antičkome ili čak predantičkome temelju, no njihovu pisanu povijest valja staviti u srednjo-vjekovno razdoblje. U tome smislu presudna je bila uspostava državnih i crkvenih institucija Ugarskoga Kraljevstva, posredstvom koje smo dobili pisane tragove o

¹² Vjekoslav Klaić, *Prirodni zemljopis Hrvatske*. Zagreb: Tiskara C. Albrechta, 1878, 55.

¹³ Ivana Horbec i Ivana Jukić (priređile), *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća - Požeška županija*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002; Ivana Horbec i Ivana Jukić (priređile), *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća - Virovitička županija*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002, 134.-178.

¹⁴ Friedrich Wilhelm von Taube, *Istorijski i geografski opis Kraljevine Slavonije i vojvodstvo Srema kako s obzirom na njihove prirodne osobine tako i na njihovo sadašnje ustrojstvo i novo uređenje u crkvenim, građanskim i vojnim stvarima*. Novi Sad: Matica srpska, 1998, 23, 24; Franz Stefan Engel, *Opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srema*. Novi Sad: s.a. 2003, 27; Mathias Piller i Ljudevit Mitterpacher, *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. god.* Osijek-Požega: Povijesni arhiv u Osijeku i Matica hrvatska Požega 1995, 131.

pojedininim naseljima. Tako i za današnja postojeća naselja njihov začetak, u najvećem broju slučajeva, treba tražiti u razdoblju 13. stoljeća, u vrijeme Arpadovića kada se uslijed darivanja posjeda pojedinim obiteljima formiraju vlastelinstva, pri čemu se pojavljuju i imena manjih naselja koja im pripadaju. S izgradnjom utvrda i dobivanjem privilegija održavanja sajma dolazi do diferencijacije naselja tako da se ubrzo počinju formirati i manja trgovišta, od kojih će neka daljnjim razvojem dobiti pravnu kategoriju grada (*civitas*).¹⁵ U tome kontekstu na papučkome području tijekom srednjovjekovnoga razdoblja dolazi do strukturiranja pojedinih trgovišta koja, uz dobivene privilegije, predstavljaju nositelje svojevrsnih centralnih funkcija (upravna, gospodarska i vjerska središta). Naselje Voćin na sjevernoj padini Papuka nedvojbeno ocrtava navedene procese. S prvim spomenima iz 13. stoljeća pa sve do početka 16. stoljeća, kada se naziva trgovištem, Voćin predstavlja središnje mjesto sjeverozapadnoga područja papučkoga podgorja. Prije zauzimanja Voćina (osmanska vojska) u Voćinu je živjelo između 750 i osamsto stanovnika,¹⁶ što ga je nedvojbeno isticalo u odnosu na svoju neposrednu okolinu. Uz Voćin svojom se utvrdom isticao i Drenovac koji je bio središte. Cijelo vlastelinstvo imalo je početkom 16. stoljeća nešto preko 850 stanovnika.¹⁷ Na sjeveroistočnim obroncima Papuka središnje mjesto u srednjovjekovnome razdoblju nedvojbeno je zauzimala Orahovica, uz koju se u srednjovjekovnoj toponimiji povezuju i utvrde Ružica grad i Stari grad. Orahovičko se trgovište, čije začetke pronalazimo u ranome 13. stoljeću, povezuje s moćnom obitelji Iločki tako da se utvrda spominje u mnogobrojnim izvorima. Cijelo vlastelinstvo je početkom 16. stoljeća imalo preko 1800 stanovnika, dok je samo trgovište imalo maksimalno do petsto stanovnika.¹⁸ Na južnoj padini Papuka središnju su ulogu u pozicioniranju pojedinih naselja u odnosu na svoju okolinu imale crkvene institucije. Djelomičan izuzetak predstavlja Velika, koja se prvi put spominje već u 13. stoljeću i svoj razvoj vezuje uz obitelj Velički.¹⁹ No, sa župnom crkvom i samostanom augustinskih pustinjaka²⁰ Velika je nesumnjivo predstavljala i važno vjersko središte. Intenzivniji razvoj naselja uz djelatnost crkvenih institucija može se povezati s Kutjevom, naseljem koje se formira uz cistercitski samostan²¹ te Kaptolom i Po-

¹⁵ O procesu strukturiranja naselja i definiranja njihova pravna položaja vidi: Erno Deák, *Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780-1918) I.*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979; Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet, 1985, 129-141.

¹⁶ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest – 1. dio“, *Scrinia slavonica* 8 (2008), 72, 73.

¹⁷ Andrić, „Podgorje – 1. dio“, 77, 78.

¹⁸ Andrić, „Podgorje – 1. dio“, 81 - 91.

¹⁹ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest – 2. dio“, *Scrinia slavonica* 9 (2009), 72-87.

²⁰ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest – 3. dio“, *Scrinia slavonica* 10 (2010), 90-95.

²¹ Andrić, „Podgorje – 2. dio“, 91.

ljanskom (Zborni kaptol sv. Petra u Požegi i franjevački samostan). Uz navedena naselja na južnoj padini Papuka središta župa pronalazimo još u Stražemanu te u Podgorju i današnjemu Vetovu.²² Među navedenim naseljima u srednjem vijeku jedino je Velika izravno označena kao trgovište,²³ dok neki podaci iz 18. stoljeća ukazuju i na mogućnost da je i Kaptol već u srednjemu vijeku imao povlasticu održavanja sajмова koja ga je uzdizala na razinu trgovišta.²⁴

Osmanska su osvajanja, poglavito s obzirom na djelovanje crkvenih institucija, donijela određeni preokret u daljnjemu razvoju slavonskih naselja. Napuštanjem obrambenoga sustava, koji se formirao još od kralja Matijaša Korvina, smanjio se broj naselja s gradskim obilježjima. Nerijetko je dolazilo i do rušenja utvrda, što se izravno odražavalo i na opstojnost pojedinoga naselja. Na današnjemu prostoru Hrvatske nije došlo do utemeljenja posve novih gradova (s izuzetkom Petrinje), tek su neka naselja dobila veći status – status kasabe.²⁵ Gledajući samo papučki kraj, osmanske su vlasti uvelike zadržale zatečenu strukturu naselja. Veliki se broj utvrda (Orahovica, Voćin, Kamengrad, Kaptol i Velika) nalazio u vojnoj funkciji u vrijeme osmanske uprave. S druge strane, neke od njih bile su zapuštene i porušene. Tako se utvrde u Drenovcima na sjevernoj padini te Stražeman, Kutjevo, Vetovo i vjerojatno „Prepoštije“ (Doljanovci) na južnoj padini više ne spominju.²⁶

S obzirom na vjerske prilike dolazak osmanske vojske uzrokovao je znatno dublje promjene. Od prilično bogate srednjovjekovne crkvene strukture djelatan je ostao jedino franjevački samostan u Velikoj, koji je nedvojbeno predstavljao središte vjerskoga života u području središnje Slavonije u osmanskom razdoblju vladavine. Uz njega se u izvorima spominje još i crkva u Podgorju te drvena kapela u Kutjevu. Samostani u Kutjevu, Poljanskoj i Voćinu zacijelo su srušeni neposredno nakon dolaska Osmanlija jednako kao i župne crkve u Stražemanu i Vetovu. S druge strane, osmanska vladavina doprinijela je formiranju pravoslavne crkvene strukture. Osnivanjem manastira u Orahovici položen je temelj novoj crkvenoj organizaciji koja se odnosila i na područje papučkoga gorja.²⁷

Dolazak Osmanlija ostavio je znatan demografski trag koji je bio vidljiv i u manjim naseljima papučkoga kraja. Prema spoznajama Ive Mažurana muslimansko i (u manjemu broju) pravoslavno stanovništvo na sjevernoj padini Papuka naselilo je Voćin, Orahovicu, Kokočak, Gornju i Donju Pištanu. Novopridošlo vlaško stanovništvo naselilo se u Krajni, Kometniku, Sekulincima, Pušini i Đuričiću. Na južnoj, pak, padini Papuka muslimani su naselili Kamengrad, Kaptol, Kutjevo

²² Detaljnije o tome vidi Andrić, „Podgorje – 3. dio“.

²³ Andrić, „Podgorje – 2. dio“, 90.

²⁴ Andrić, „Podgorje – 3. dio“, 109.

²⁵ Močanin, *Slavonija*, 63, 134.

²⁶ Andrić, „Podgorje – 1. dio“, 74, 79, 96; Andrić, „Podgorje – 2. dio“, 66, 69, 86, 89, 90, 93, Andrić, „Podgorje – 3. dio“, 109.

²⁷ Andrić, „Podgorje – 1. dio“, 99-102, Andrić, „Podgorje 3. dio“, 88, 90, 94, 110, 111, 124.

i Veliku te manja mjesta Poljansku, Mitrovac i Vučjak. Starosjedilačko katoličko stanovništvo ostalo je u naseljima Bešinci, Golo Brdo, Komarovci, Podgorje, Potočani, Radovanci, Stražeman i Vetovo, dok se doseljeno pravoslavno stanovništvo nastanilo u selima Hrnjevcima, Kantarovcima, Vrhovcima, Vučjaku i Zvečevu.²⁸

Usljed navedenih okolnosti došlo je i do određenih promjena u stupnjevanju pravnoga položaja naselja papučkoga kraja, što je možda najjasnije vidljivo iz porznoga popisa Požeškoga sandžaka iz 1579. godine. Prema njemu je u papučkome kraju kao kasaba (trgovište s većim udjelom muslimanskoga stanovništva u ukupnome broju stanovnika) označena jedino Orahovica. Kao varoš (trgovište u kojemu je najvećim dijelom živjelo kršćansko stanovništvo) navedeni su Kaptol, Vetovo, Stražeman, Velika, Kutjevo i Voćin, dok su Doljanovci, Komarovci, Kantarovci, Doljanci, Draga, Podgorje, Radovanci, Potočani, Poljanska, Krajna, Pušina te Gornja i Donja Pištana navedeni kao sela.²⁹

U odnosu na srednjovjekovnu strukturu naselja naselja sjeverne padine Papuka zadržala su svoj pravni položaj. Orahovica i u osmanskome razdoblju poprima centralnu ulogu među naseljima sjeveroistočnoga papučkog područja, dok je na sjeverozapadnoj strani Voćin zadržao status trgovišta (varoši) te je unatoč malenome broju kućanstava zabilježenome 1579. godine u njemu (svoga devet) određen za središte nahije. Jedino naselje koje je u srednjovjekovnome razdoblju imalo važniju ulogu, a u osmanskome u potpunosti gubi svoje značenje jest Drenovac, koji je, doduše, u istome popisu naveden kao varoš, ali bez stanovnika. Naselja južne padine, koja je bila izloženija intenzivnijim migracijskim procesima, u najvećem broju slučajeva ne gube svoj položaj u hijerarhiji naselja. Srednjovjekovno trgovište Velika i dalje zadržava svoj položaj, a uz nju svoj daljnji razvoj doživljavaju Vetovo, Kaptol, Kutjevo i Stražeman, koje se sada navode kao varoši. Naseljavanjem većega broja muslimanskoga stanovništva Kaptol prerasta u najveće trgovište južne padine papučkoga gorja koje će se već u 17. stoljeću nazivati kasabom,³⁰ što na određeni način možemo shvatiti i kao nastavak procesa njegova jačanja započet već u kasnome srednjem vijeku.³¹ S obzirom na naseljenost i zastupljenost katoličkoga stanovništva u cjelokupnome stanovništvu teško možemo govoriti o masovnome napuštanju sela prilikom osmanskih osvajanja.³² Isto tako, činjenica da (po osvajanju) velika većina trgovišta zadržava svoj položaj u hijerarhiji naselja, govori o procesu preobrazbe i razvoja naselja koji je u sebi imao

²⁸ Mažuran, *Popis*, 22.

²⁹ *Popis sandžaka Požega 1579. godine = Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987*. Osijek: Državni arhiv, 2001, 34-41, 50-67, 78, 79, 95, 297, 307, 315, 363, 366.

³⁰ Nenad Močanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997; *Popis sandžaka Požega 1579. godine*, 34-41, 50-67, 78, 79, 95, 297, 307, 315, 363, 366.

³¹ Andrić, „Podgorje – 2. dio“, 87.

³² Močanin, *Slavonija*, 13.

izražene elemente kontinuiteta sa srednjovjekovnim razdobljem. Razvoj naselja papučkoga kraja dolaskom Osmanlija dobiva novu dimenziju, ali čvrsto ukorijenjenu na srednjovjekovnim temeljima.

Nove okolnosti na kraju 17. i početku 18. stoljeća

Uopće ne treba dvojiti oko velikih pustošenja i migracijskih kretanja na prijelomu stoljeća. Podaci iz komorskoga popisa nastaloga neposredno prije sklapanja Karlovačkoga mira zorno svjedoče o dramatičnosti zbivanja. Ona nisu zaobišla ni naselja papučkoga kraja.

Popisivači Dvorske komore, koji su poslani u Slavoniju 1698. godine s ciljem uspostave državnih institucija (prvenstveno financijskih), svjedoče o velikome broju napuštenih mjesta (njih 240 od sveukupno 731 popisana naselja). No, gledajući samo naselja papučkoga kraja, broj napuštenih naselja nije bio tako velik. Od 32 popisana naselja napuštena je bila samo Krajna.³³ Razloge tomu vjerojatno treba tražiti u činjenici da je većina naselja papučkoga kraja, zbog svoga prirodnog okružja, ostala izvan najvećih migracijskih procesa.

Na južnim padinama Papuka s najvećim brojem kućanstava tada je zabilježena Velika (51 kućanstvo), a uz Veliku veći broj kućanstava popisani su u Kutjevu (48), Kaptolu (35) i Stražemanu (31). Preostala naselja južne padine uglavnom nisu imala više od deset kućanstava, što jasno ukazuje na uspostavljeni ili naslijeđeni odnos među naseljima. Na sjevernim obroncima Papuka popisana su samo naselja sjeveroistočnoga područja. Isto tako, među njima je središnju poziciju u strukturi naselja imala Orahovica s 97 popisanih kućanstava, dok u preostalim naseljima, kao i među naseljima južne padine, broj popisanih kućanstava nije prelazio deset. S obzirom na pravni položaj među naseljima papučkoga kraja obuhvaćenih popisom kao trgovišta su označeni jedino Orahovica i Voćin, za koji nemamo podataka o broju kućanstava. U istome popisu na južnoj padini Papuka nijedno naselje nije okarakterizirano kao trgovište. Doduše, uz opis Vetova i Kaptola popisivač navodi predaju dobivenu od lokalnoga stanovništva o ta dva naselja kao o trgovištu odnosno o slobodnome kraljevskom gradu u prijašnjim vremenima.³⁴

Nedugo nakon popisa iz 1698. godine nastao je još jedan komorski popis koji nam donosi podatke o naseljima papučkoga kraja. Dvije godine nakon sklapanja Karlovačkoga mira 1701. godine komorske su vlasti pristupile izradi novoga popisa stanovništva i njihovoga imovinskog stanja. Popis iz 1701. godine odražava tendencije strukturiranja naselja vidljive i u popisu iz 1698. godine. Velika, Kutjevo, Vetovo i Kaptol i dalje su najmnogoljudnija naselja na južnoj padini, s time da je u ovome popisu najveći broj kućanstava zabilježen u Kutjevu. Broj kućansta-

³³ Mažuran, *Popis*, 431.

³⁴ Mažuran, *Popis*, 83, 298-301, 309-311, 348, 349, 355, 361-368, 370 - 384, 386 -393, 427, 431, 432, 359 - 360.

va povećan je i u ostalim naseljima južnoga područja tako da se razlika u broju kućanstava između svih naselja smanjila. No, unatoč tome smanjenju popis iz 1701. godine otkriva daljnje diferenciranje naselja papučkoga kraja. Njime se kao trgovište označavaju Vetovo, Kutjevo i Kaptol, dok je Velika još uvijek navedena kao selo. Na sjevernoj padini Papuka popisana su naselja u okolici Voćina, koji se i ovim popisom naziva trgovištem.³⁵ Sljedeće godine (1702.) proveden je novi popis. Prema njegovim rezultatima jedino trgovište na papučkome području je Orahovica, u kojoj je zabilježeno 119 kućanstava, a uz Orahovicu je na sjevernoj padini važnije mjesto i dalje predstavljao Voćin, koji je ovim popisom svrstan u kategoriju sela. U Voćinu su, zajedno sa Zvečevom, 1702. godine popisana 44 kućanstva. Na južnoj padini najmnogoljudnija naselja bila su Velika, Kutjevo i Kaptol, čiji se broj popisanih kućanstava povećavao (U slučaju Velike prešao je šezdeset kućanstava.), dok je Vetovo ostalo na broju kućanstava iz 1701. godine. No, ovim popisom sva naselja južne padine Papuka nazvana su selima.³⁶ Sudeći prema podacima iz navedenih komorskih popisa, u nepunih pet godina nakon potiskivanja Osmanlija uspostavljena je struktura naselja slična onoj iz srednjovjekovnoga razdoblja. Na južnoj padini Papuka tri naselja poprimaju ulogu središnjih naselja, dok su na sjevernoj to nedvojbeno predstavljali Orahovica i Voćin.

Desetak godina kasnije, komorskim popisom iz 1719. godine, nastavljena je tendencija povećanja broja kućanstava, ali se ništa nije promijenilo u formalnome statusu naselja kao ni u uspostavljenome odnosu među naseljima. Orahovica je ostala jedino trgovište papučkoga kraja, dok su Velika, Kutjevo i Kaptol i dalje ostali najveća naselja južne padine Papuka. Orahovica je naselje u kojemu nije došlo do povećanja broja kućanstava u odnosu na prijašnji komorski popis, dok je u preostalim naseljima, koja su dominirala svojom veličinom, došlo do povećanja broja kućanstava. U Velikoj je broj kućanstava porastao za samo 1,5 posto, u Kaptolu za petnaest posto, a u Kutjevu za čak 39 posto. U Voćinu je također zabilježeno znatno povećanje broja kućanstava (36 posto u odnosu na 1701. godinu).³⁷ Slika se nije znatno promijenila ni u komorskome popisu iz 1736. godine.³⁸

³⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Acta urbarialia et conscriptiones bonorum (dalje: AUCB), fasc. 127, spis br. 30; fasc. 138, spis br. 13; fasc. 139, spis br. 29 fol. 3-4, 14, 18-19, 22, 24-29 i 31 te fasc. 140, spis br. 20.

³⁶ Finanz- und Hoffkammer archiv (dalje: FHKA), Hofffinanz Ungarn (dalje: HFU), fasc. r. Nr. 419, spis br. 102, fol. 60-69; spis br. 112, fol. 226-246 i 252; spis br. 115, fol. 326-334 i 340-346; spis br. 116, fol. 352-365; spis br. 119, fol. 457; HDA, AUCB, fasc. 137, spis br. 22; fasc. 192, spis br. 21.

³⁷ FHKA, HFU, fasc. r. Nr. 419, spis br. 102, fol. 60-69, spis br. 112, fol. 226-246 i 252, spis br. 115, fol. 326-334 i 340-346, spis br. 116, fol. 352-365, spis br. 119, fol. 457; HDA, AUCB, fasc. 127, spis br. 26 i 30, fasc. 133, spis br. 6, fasc. 13, spis br. 22, fasc. 138, spis br. 13-14 i 17; fasc. 139, spis br. 29 fol. 3-4, 14, 18-19, 22, 24-29 i 31, fasc. 139, spis br. 31; fasc. 140, spis br. 20 te fasc. 192, spis br. 21; Magyar országos levéltár (dalje: MOL), AUCB, fasc. 143, spis br. 3.

³⁸ Ive Mažuran, „Stanovništvo i vlastelinstvo u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Osijeku* 6 (1993): 435-440, 449-452, 505-511, 514-520, 545-550, 552-555, 580-581, 585, 589-596.

Preračunamo li broj kućanstava u broj stanovnika pojedinoga naselja, dobit ćemo okvirnu sliku kretanja stanovništva papučkoga kraja na početku 18. stoljeća. Pri tome valja imati u vidu sva ograničenja takvoga postupka. Naime, komorski popisi prvenstveno su popisi porezne namjene i ne obuhvaćaju sve prisutno stanovništvo u pojedinome kućanstvu. Nadalje, njima se uz nositelja kućanstva popisuju pojedine kategorije stanovništva koje nisu uvijek jednoznačne, primjerice, u pojedinim naseljima popisani su muški članovi kućanstva koji su oženjeni (*viri uxorati*), dok u drugim naseljima izostaje navedena kategorija, ali se pojavljuje kategorija oženjene braće i sinova (*fratres et filii uxorati*), dok su u nekim slučajevima zabilježena samo braća (*fratres*) ili sinovi (*filii*). U svim popisima evidentan je izostanak žena. Tek pokoja udovica kao nositelj kućanstva ili popisna kategorija kćeri (*filiae*) govore o zastupljenosti žena u sveukupnome stanovništvu. Na temelju takvih krnjih podataka američki demografi E. A. Hammel i K. W. Wachter računalno su simulirali očekivani tijek života uz određena ograničenja (trajanje života, dob ženidbe, procjena prirodnoga prirasta) te zaključili, na temelju komorskoga popisa iz 1698. godine, da je prosječan broj ukućana u jednome slavonskom kućanstvu iznosio 8,47 članova.³⁹ Uz uvažavanje činjenice da je prosječna veličina kućanstva bila podložna promjenama te da (na razini manjega prostornog ograničenja) može sadržavati znatna odstupanja, možemo zaključiti da se u naseljima papučkoga kraja u prvim desetljećima 18. stoljeća višestruko povećavao broj stanovništva. No, omjer broja stanovnika između pojedinih naselja zatečen prije sklapanja Karlovačkoga mira nije znatno promijenjen sve do prve polovice 18. stoljeća.

³⁹ Eugene A. Hammel i Kenneth. W. Wachter, „Vredovanje slavonskog popisa stanovništva iz 1698. godine”, *Etnološka tribina* 19 (1996): 109-190.

Tablica 1. – Prikaz kretanja broja stanovništva u naseljima papučkoga kraja u razdoblju od 1698. do 1736. godine

	1698.	1701.	1702.	1719. - 1722.
Orahovica	822		1000	999
Donja Pištana	68			161
Gornja Pištana				68
Kokočak	34		76	76
Krajna	0		51	68
Pušina	85			
Drenovac		34	68	119
Đuričić		68	51	85
Sekulinci		178	186	229
Meljani	8	51	152	119
Kometnik		136	152	152
Popovac		59	127	127
Voćin		280		381
Zvečevo	59			152
Vrhovci	42		59	25
Poljanska	76	110	144	152
Kantarovci	51		76	
Doljanci				
Stražeman	263		313	
Biškupci	51		136	
Draga	68	76	76	161
Potočani	119	161	169	110
Radovanci	178	288	313	440
Velika	432	440	517	525
Češljakovci	51		102	110
Golo Brdo	68	85	93	152
Kaptol	296	390	457	525
Komarovci	34			51
Doljanovci	85		229	220
Bešinci	51		152	102
Podgorje	127		288	220
Vetovo	110	339	339	
Lukač	25		68	59
Hrnjevac	25		68	51
Venje	68		76	68
Mitrovac	102		169	203
Kutjevo	407	491	500	695

Zaključna razmatranja

Pri usporedbi svih navedenih podataka ne može se izbjeći zaključak o postojanju određenih konstanti u razvoju naselja papučkoga kraja. Uspostavljanje hijerarhije naselja, koju najvećim dijelom možemo pratiti još od 13. stoljeća, definirani su neki odnosi koji se neće narušiti niti uslijed izrazito dinamičnih političkih, vjerskih i demografskih zbivanja uzrokovanih nadiranjem osmanske vojske i zauzećem većega dijela Slavonije. Nesumnjivo duboka i dramatična prekretnica odvijala se i nakon povlačenja osmanske vojske i uspostave institucija vlasti Habsburške Monarhije. No, neki okviri novoga razvoja naselja ostaju zacrtani srednjovjekovnim i osmanskim temeljima. Takva stremljenja povijesnoga razvoja vidljiva su već u prvome popisu oslobođene Slavonije, onome iz 1698. godine. Iz popisa je vidljiva postojanost u formalnoj hijerarhiji naselja na sjevernoj padini. Orahovicu - uz formalni status trgovišta - odlikuje i najveći broj popisanih kućanstava (stanovništva) među svim naseljima papučkoga kraja, što je bila njezina odlika i u srednjovjekovnome kao i u osmanskome razdoblju, bez obzira na promjene ustroja vlasti i crkvene organizacije. Ratna pustošenja nedvojbeno su ostavila znatan trag na prostornoj, demografskoj, upravnoj i vjerskoj razini, no položaj naselja nije promijenjen. Namjera zadržavanja „starih“ prava i običaja najuočljivija je na primjeru Voćina, koji unatoč malenome broju stanovnika zadržava svoj formalno-pravni status trgovišta definiran još u srednjem vijeku. Na južnoj, pak, padini najvažnija srednjovjekovna naselja nastavljaju svoj razvoj i u okviru osmanske države i najvažnijima ostaju i u razdoblju uspostave habsburške vlasti. Doduše, shvaćanje njihova pravnoga položaja nešto je kompleksnije. Prvim popisom okarakterizirani su kao sela, koja su nosila srednjovjekovnu i osmansku tradiciju trgovišta, da bi već 1701. godine bili navedeni i kao trgovišta. O tome utjecaju srednjovjekovnoga pravnog statusa najbolje svjedoči primjer Vetova i Kaptola koji su, zacijelo na osnovi predaje, „zavrijedili“ status trgovišta, koji su vrlo brzo i izgubili. Uslijed bržega razvoja okolnih naselja, a vjerojatno još više uslijed blizine gradskoga središta (Požege), njihov pravni status u daljnjim popisima ostaje na razini sela. No, Kutjevo, Kaptol i Velika tijekom prve polovice 18. stoljeća još uvijek predstavljaju središnja mjesta južnoga papučkog prigorja. Uspoređujući njihovu veličinu i značenje u odnosu na neposrednu okolinu i s obzirom na povijesno razdoblje, nameće se zaključak o interesantnoj podjeli uloge središnjega naselja. U srednjovjekovnome razdoblju Velika je nedvojbeno najvažnije trgovište toga područja, a naseljavanjem muslimanskoga stanovništva Kaptol zauzima tu središnju poziciju, dok u okviru Habsburške Monarhije Kutjevo, zahvaljujući vjerojatno činjenici da je pripalo isusovačkome redu, doživljava svoj procvat i po broju stanovnika nadmašuje preostala naselja. Na samome početku 18. stoljeća Kaptol je ono naselje koje doživljava naglo povećanje stanovništva, odnosno izloženo je intenzivnijim migracijskim procesima, što je posve razumlji-

vo s obzirom na činjenicu da je u osmanskome razdoblju Kaptol bio jedina kasaba na cjelokupnome prostoru papučkoga kraja te je u njemu vrlo vjerojatno došlo i do najvećega odljeva stanovništva s odlaskom osmanske vojske. S obzirom na broj stanovnika pojedinih naselja najveće povećanje zabilježeno je u prvim godinama 18. stoljeća, no gledajući povećanje broja stanovništva samo u Orahovici, Velikoj, Kaptolu i Kutjovu, ono je bilo prosječno manje nego u manjim okolnim selima, što ostavlja mogućnost interpretacije o kontinuitetu (unatoč ratnim zbivanjima) naseljenosti tih naselja. Tražeći potvrdu dojmu koji je o pitanju kontinuiteta oprezno iznio Nenad Močanin: *Opći bi dojam bio kako je konstanti i kontinuiteta bilo više od očekivanih. Diskontinuitet je također znatan, ali se čini da je on daleko jače izražen u sferi etničkih i konfesionalnih promjena te ustroja vojnih institucija i vladajuće elite, negoli na drugim područjima,*⁴⁰ možemo istaknuti postojanost strukture naselja papučkoga kraja. No, isto tako, ne smijemo zanemariti mnogobrojne primjere diskontinuiteta te valja pristupiti i praćenju drugih povijesnih pojavnosti koje ukazuju i na drugačiju sliku političkih povijesnih prekretnica.

⁴⁰ Močanin, *Slavonija*, 151.

Early modern settlements in the Papuk region: a question of continuity

Darko Vitek
Croatian Studies
University of Zagreb
Borongajska 63d
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: dvitek@hrstud.hr

Summary

Political turning points, such as big battles, are frequently used to demarcate historical eras, thus implying deeply rooted changes evident in all segments of historical developments. While it is a fact that the arrival of the Ottomans to Slavonia, as well as their departure a century and half later, caused profound changes, it is not obvious that this political milestone should be reflected in the structure of settlements in the Papuk region. Medieval foundations of the settlement hierarchy, which in the Papuk region may be traced back to the thirteenth century, left a deep trace that remained manifest in the Ottoman era. These foundations played a key role in the eighteenth-century formation of the structure of settlements. Orahovica and Voćin, on the northern slopes, and Velika, Kaptol and Kutjevo, on the southern slopes of Papuk, were the most significant settlements across all studied periods. Although their role as the bearers of the function of centrality changed, as well as their population size, legal status and spatial framework, all of these settlements continually, from the thirteenth to the eighteenth centuries, marked the history of the Papuk region. It is with this knowledge that we must never cease to reassess received historical knowledge, and to critically open new topics of historical debate.

Keywords: early modern history, Papuk, settlement, continuity